

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5\(1\)-17](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5(1)-17)

УДК 336.7

Наталія ТАНАСІЄНКО

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-6887-903X>

e-mail: nataly_tanasienko@ukr.net

Софія ЗАБОЛОТНА

Хмельницький національний університет

e-mail: sofia200402@gmail.com

ГРОШОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НА ТЛІ ВІЙНИ

У статті проаналізовано сучасний стан грошово-кредитної системи, її структура та особливості функціонування. Вказано проблеми, які перешкоджають становленню стабільної сучасної грошово-кредитної системи України та запропоновано шляхи їх вирішення. На сьогоднішній день перед Україною постають дві актуальні небезпеки: війна у країні та стрімка девальвація гривні. Воєнна агресія ззовні та стрімкий обвал курсу з інфляційним тиском всередині країни не дають можливості стабілізувати та розвивати грошово-кредитну систему. Також одними з найбільших проблем є доларизація економіки, високий рівень корупції, незначне поширення вексельного обігу та низький рівень монетизації. Найбільшою перспективою для України є розвиток зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, що забезпечить вихід вітчизняної продукції на світовий ринок. Подальші можливості у даному напрямі полягають у вирішенні визначених проблем, шляхом введення заходів щодо дедоларизації економіки, підвищення ефективності антикорупційних органів (НАЗК, НАБУ, САП), розвитку операції на відкритому ринку, підтримки діяльності НБУ під час воєнного стану та забезпечення фінансової стійкості та монетизації України.

Ключові слова: грошово-кредитна система, дедоларизація, монетизація, корупція, війна.

Natalia TANASHENKO, Sofia ZABOLOTNA

Khmelnytskyi National University

MONEY AND CREDIT SYSTEM IN UKRAINE: PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS ON THE BACKGROUND OF THE WAR

This article analyzes the modern condition of the monetary and credit system, its structure and ways of functioning, as well as indicates problems that prevent the establishment of a stable modern monetary and credit system in Ukraine and proposes solutions.

At the moment, Ukraine faces two urgent dangers: war in the country and the rapid devaluation of the Ukrainian hryvnia. External military aggression and the rapid collapse of hryvnia's exchange rate with inflationary pressure in the country leave no opportunity to stabilize or develop the monetary system. Some of the biggest problems also include: "dollarization" of the economy, high corruption levels, limited spread of promissory notes and a low level of monetization. The best prospect for Ukraine is the development of a free trade zone with the European Union, which will enable access of domestic products to the world market.

Further opportunities in this area include solving the identified problems by introducing measures to dedollarize the economy, increasing the effectiveness of anti-corruption bodies, developing trade on the open market, supporting the activities of the NBU during martial law and ensuring financial stability and monetization of Ukraine.

Key words: money and credit system, dedollarization, monetization, corruption, war.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Необхідною умовою побудови в Україні ефективно діючого механізму організації ринкових відносин є високий рівень грошово-кредитної системи країни, який у свою чергу забезпечує функціонування усього процесу розширеного відтворення в економіці. Саме від ефективності функціонування грошово-кредитної системи країни залежить дієвість інших заходів, які спрямовані на ринкове реформування економіки, тому що можливості ресурсного забезпечення господарської діяльності суб'єктів ринку напряму визначаються ефективністю їхніх зв'язків із банківськими установами, які у свою чергу створюють базові засади для стійкого економічного зростання. В результаті цього, кінцевою стратегічною метою державної економічної політики є підвищення добробуту і відповідно життєвого рівня населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питання грошово-кредитної політики досить актуально досліджується серед вчених економістів протягом останніх десятиліть, так і до сьогодні. Його вивченню присвячені праці: В. Стельмаха [1], А. Мороза, Г. Калетніка [2], В. Міщенко, В. Коваленко та ін. У їхніх працях досліджено сутність грошово-кредитної політики, особливості її формування та використання інструментів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Розгляд сучасного стану грошово-кредитної системи є безперервним, оскільки відбуваються постійні зміни. На сьогодні, основною не вирішеною проблемою є війна в Україні, яка підірвала усю економіку країни, зокрема і кредитну систему. Також залишаються відкритими питання: низької дедоларизації та монетизації економіки, корупції, незначного поширення вексельного обігу та забезпечення стабільного економічного розвитку України.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу сучасного стану грошово-кредитної політики Національного банку України розробити пропозиції, які допоможуть вирішити проблемні питання грошово-кредитної системи та підвищити її ефективність функціонування у кризовий період.

Виклад основного матеріалу дослідження

Кожна країна має свої особливості структури та функціонування кредитної системи, які відображають специфіку організації виробництва, відповідно до певних політичних та економічних умов. В більшості країн, структура кредитної системи складається з банківської системи та системи небанківських кредитних установ. Для ефективної діяльності кредитної системи у будь-якій країні з ринковою економікою необхідна двохрівнева та ієрархічна побудова її інститутів. Перший рівень – це центральний банк країни, другий рівень – це комерційні банки та спеціалізовані кредитно-фінансові інститути. Саме така організаційна структура дає змогу ефективно регулювати та координувати діяльність між різними ланками кредитної системи, що в результаті уможливує надання належного рівня кредитно-фінансових послуг для задоволення різних потреб суб'єктів ринкових відносин, а також розподілити операційні та адміністративно-регулювальні функції між кредитними інститутами та центральним банком.

В Україні на сьогодні вже сформована національна кредитна система, яка включає в себе Національний банк України та низку кредитних установ, до складу яких варто віднести, насамперед, банківські установи (є найголовнішими кредиторами української економіки) та сукупність парабанківських кредитних установ – фінансові компанії, ломбарди, кредитні спілки. Лізингові, факторингові та суто кредитні компанії за чинним українським законодавством прийнято відносити до фінансових компаній.

На сьогодні, грошово-кредитна система України являє собою багаторівневий механізм накопичення та перерозподілу фінансів, який потребує вдосконалення. На сучасному фінансовому ринку існують проблеми, які потрібно вирішувати впровадженням ефективної грошово-кредитної політики та правовим регулюванням. Аналізуючи їх можна виділити декілька основних:

1. Високий рівень доларизації економіки.
2. Не значне поширення вексельного обігу.
3. 122 місце у рейтингу найбільш корумпованих країн світу, що спричиняє відчуження України на світовому ринку. Новий прояв корупції в Україні є її особливим різновидом – корупцією кризового типу, яка з однієї сторони породжена соціальною кризою, а з іншої – є причиною цієї ж кризи, що в результаті не дає змогу провести будь-яку реформу в країні, тому що вона втратить своє значення.
4. Низький рівень монетизації економіки. Після запровадження в 1996 р. національної грошової системи коефіцієнт монетизації у 1997 р. становив лише 13,5 %. На 01.01.2008 дорівнював 55,8 %, у 2019 році відбувся різкий спад на 36,1%. Таким чином, показник монетизації, починаючи з 2000 р., значно зріс, але його зростання є недостатнім. Тим більше через війну в країні (починаючи з 2014 року) та девальвації гривні, на початку 2021 року рівень монетизації становив 44% ВВП, на кінець листопада – лише 38% ВВП. І це при тому, що в розвинених країнах рівень монетизації економіки становить: країнах східної Європи – не менше 30%, Чехії – 79,4%, США – 80%, Китаї – 195,3%, Японії – 253,2%. Емісія грошей призвела до перевищення сумою грошей вартості товарів і послуг в обігу та до невиннованого зростання цін й інфляції [3, 4] (рис. 1).

5. Головною проблемою для економіки України стала війна, яка триває з 2014 року. Сильним потрясінням стало повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України 24 лютого 2022 року. Таким чином, доки зовні країну руйнує воєнна агресія, зсередини стався відчутний обвал курсу, який супроводжувався інфляційним тиском.

На основі виділених проблем, можна запропонувати наступні шляхи для їх вирішення та покращення стану грошово-кредитної системи в цілому:

1. Через високий рівень доларизації економіки, потрібно розглянути заходи щодо її дедоларизації:
 - заборонити встановлення цін в іноземній валюті на внутрішньому ринку України. Іншими словами, валюта ціни і валюта платежу мають бути лише гривнею, та здійснення розрахунків між економічними суб'єктами мають відбуватись у національній валюті;
 - зменшення девальваційного навантаження на гривню, шляхом заборони валютного кредитування, що в свою чергу знизить попит на іноземну валюту;
 - формування довіри до національної грошової одиниці та її стабілізація;

- ввести високі ставки податку на купівлю іноземної валюти та встановити різницю між курсом її купівлі та продажу, зі збільшенням якої купівля іноземної валюти стане зменшуватись, оскільки це не буде вигідним для короткострокових вкладень;
- скоротити залежність від іноземних кредиторів та зменшити державні запозичення.

Рис. 1. Динаміка рівня монетизації економіки України за 1996-2021 роки

2. Розвивати операції на відкритому ринку, через збільшення банківських операцій з векселями та поширення вексельного обігу загалом, а також вводити у користування більше форм цінних паперів (акції, облигації тощо).

3. Підвищувати ефективність антикорупційних органів в Україні, таких як НАЗК (Національне агентство з питань запобігання корупції), НАБУ (Національне антикорупційне бюро України), САП (Спеціалізована антикорупційна прокуратура) та ін. На нашу думку, одними з найефективніших методів є:

- забезпечення невідворотного кримінального покарання за корупцію;
- звільнення з посади, з подальшою заборобою працювати в органах державної влади та втрата соціальних гарантій (наприклад, пенсії);
- позбавити народних депутатів недоторканості;
- створювати системи прозорості для людей, такі як Prozorro;
- щорічна звітність урядовців.

4. Для підвищення рівня монетизації необхідно вжити заходів щодо економічного зростання України, до яких відносяться зростання обсягів виробництва товарів та послуг і розвиток національної економіки.

5. На жаль, під час дії воєнного стану більшість шляхів для покращення економічної ситуації в країні, в тому числі і грошово-кредитної системи, не можуть діяти на повну силу або й не діють взагалі (наприклад, дедоларизація). Але Національний банк України не припиняє свою роботу, а навпаки робить все можливе для найшвидшої стабілізації економіки та найефективнішої допомоги Збройним силам України. Продовжується спрямування дій для підтримання фінансової стійкості у монетарній політиці та у регулюванні фінансового сектору. Можна виділити декілька з них:

- з метою запобігання виведенню капіталу за кордон і недопущення виникнення макроекономічних дисбалансів з 4 квітня 2022 р. тимчасово скорочено граничні строки розрахунків за експортно-імпортними операціями з 365 до 90 календарних днів. Нові вимоги застосовуватимуться до операцій резидентів з експорту та імпорту товарів з розрахунком на те, що це розширить їх можливості в умовах порушення ланцюгів постачання через війну [5];

- Правління НБУ 12 квітня ухвалило рішення здійснити другий викуп військових облигацій внутрішньої державної позики (ОВДП) уряду на суму 20 млрд грн. Отже, станом на 13 квітня 2022 р. портфель військових ОВДП у власності регулятора вже становив 40 млрд грн. [6];

- з 14 квітня 2022 р. регулятор дозволив банкам продавати готівкову іноземну валюту населенню. Очікується, що відновлення продажу готівкової валюти банками буде сприяти зменшенню можливостей для функціонування ринку нелегальних валютообмінних операцій та знижуватиме ризики для громадян;

- з початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, станом на 22 серпня 2022 р. на потреби військових зі спецрахунку, відкритого для підтримки ЗСУ, перераховано понад 20,2 млрд грн в еквіваленті. Зокрема 7,2 млрд грн у еквіваленті надійшло з-за кордону у іноземній валюті [7];

- Національний банк і надалі сприятиме підтримці українських біженців за кордоном, зокрема шляхом створення можливостей для обміну готівкових гривень на валюти країн їх перебування.

Разом з тим, центральний банк фінансує лише критичні видатки уряду в обмежених обсягах та зберігає повну прозорість у висвітленні таких операцій. Це дасть змогу запобігти:

- 1) посиленню фіскального домінування та високій інфляції;
- 2) послабленню довіри до НБУ та розбалансуванню очікувань;
- 3) ускладненню процесу євроінтеграції України та співпраці з міжнародними фінансовими донорами [8].

Ще у довоєнні часи, практика управління фінансовою стійкістю України ґрунтувалась на взаємопов'язаному застосуванні інструментів, які забезпечують роботу окремих секторів (монетарного, бюджетного, податкового), а також напрямів політики (боргової, валютної, курсової тощо). На сьогоднішній день, ці інструменти посилюють свою роботу, а також підтримують стан фінансового сектору України та забезпечують його стійкість щодо ризиків. Основними інструментами підтримання грошово-кредитної сфери є:

- 1) облікова ставка – основний інструмент підтримки ефективності монетарної політики та стабільності функціонування грошово-кредитної сфери;
- 2) коридор процентних ставок за інструментами постійного доступу, тобто за кредитами овернайт або придбання депозитних сертифікатів овернайт, отримання яких від НБУ є можливим для банків;
- 3) інтервенції на валютному ринку як додатковий інструмент для накопичення міжнародних резервів, згладження надмірних коливань обмінного курсу, підтримки трансмісії облікової ставки;
- 4) інші додаткові інструменти, а саме обов'язкові резерви, операції РЕПО, купівля та продаж державних цінних паперів, операції своп;
- 5) тендери з підтримання ліквідності [9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Отже, проаналізувавши грошово-кредитну систему України, можна зробити висновок, що за останні роки вона активно змінюється: створюється і розвивається дворівнева банківська система, а також підвищується діяльність небанківських кредитних установ та незалежних комерційних банків. У подальшій перспективі для України, після нашої перемоги, найкращою можливістю для стабільного розвитку економіки країни є створення зони вільної торгівлі з ЄС та її розвиток. Це забезпечить вдосконалення чинного митно-тарифного законодавства України та підвищення якості вітчизняної продукції і її вихід на світовий ринок. Одним з основних завдань залишається створення прозорого механізму грошово-кредитної політики, що на пряму буде впливати на ефективність її розвитку.

Перспективою подальших досліджень є визначення проблем, які знижують ефективність грошово-кредитної системи України та розробка пропозицій щодо їх усунення з дотриманням законодавчо визначених цільових пріоритетів.

Література

1. Стельмах В.С. Грошово-кредитна політика в Україні : монографія. Київ, 2009. 421 с.
2. Калетнік Г.М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / за ред. Г.М. Калетнік, А.Г. Мазур, О. Г. Кубай. Київ, 2011. 428 с.
3. Explaining Monetization with Reference to Transitional Economies. P. 11. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/02/khmurrych.pdf>
4. Monetization of the Economies as a Priority of the New Monetary Policy in the Face of Economic Sanctions. URL: <https://www.mdpi.com/1911-8074/15/3/140/html>
5. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» від 4 квітня 2022 р. № 68.
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zdiysniv-drugiy-vikup-viyskovih-obligatsiy-na-sumu-20-mlrd-grn>
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-pererahuvav-na-potrebi-viyskovih-196-mlrd-grn-na-spetsrahunku--ponad-1-mlrd-grn>
8. НБУ оприлюднив основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. URL: <https://news.dtki.ua/finance/bank-system/75880-nbu-opriyudniv-osnovni-zasadi-grosovo-kreditnoyi-politiki-na-period-vojennoho-stanu>
9. Неізнана О.В., Григорук А.А., Литвин Л.М. Сучасні інструменти підтримки фінансової стійкості України в умовах воєнного стану. 2022. № 39. С. 3.
10. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (01–15.04.2022 року). URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-vojennoho>
11. Шморгай Н.М. Доларизація економіки України: причини, наслідки і шляхи подолання. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=161>

References

1. Stelmakh V.S. Hroshovo-kredytna polityka v Ukraini: monohrafiia. Kyiv, 2009. 421 s.
2. Kaletnik H. M. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: navch. posib. / za red. H. M. Kaletnik, A. H. Mazur, O. H. Kubai. Kyiv, 2011. 428 s.
3. Explaining Monetization with Reference to Transitional Economies. P. 11. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/02/khmurrych.pdf>
4. Monetization of the Economies as a Priority of the New Monetary Policy in the Face of Economic Sanctions. URL: <https://www.mdpi.com/1911-8074/15/3/140/htm>
5. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy «Pro vnesennia zmin do postanovy Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 18» vid 4 kvitnia 2022 r. № 68.
6. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zdiysniv-drugiy-vikup-viyskovih-obligatsiy-na-sumu-20-mlrd-grn>
7. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-pererahuvav-na-potrebi-viyskovih-196-mlrd-grn-na-spetsrahunku--ponad-1-mlrd-grn>
8. NBU opryliudnyv osnovni zasady hroshovo-kredytnoi polityky na period voiennoho stanu. URL: <https://news.dtkc.ua/finance/bank-system/75880-nbu-oprilyudnyv-osnovni-zasadi-groshovo-kreditnoyi-politiki-na-period-vojennoho-stanu>
9. Nieizviestna O.V., Hryhoruk A.A., Lytvyn L.M. Suchasni instrumenty pidtrymky finansovoi stiičnosti ukrainy v umovakh voiennoho stanu. 2022. № 39. S. 3.
10. Ohliad instrumentiv pidtrymky finansovoi stiičnosti v umovakh voiennoho stanu v Ukraini (01– 15.04.2022 roku). URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-vojennoho>
11. Shmorhai N. M. Dolaryzatsiia ekonomiky Ukrainy: prychny, naslidky i shliakhy podolannia. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=161>